

JANEZ VAJKARD VALVASOR

ŠKOFJA LOKA

To mesto in grad, po kranjsko Škofja Loka, se latinsko imenuje *Locopolis* in se je nekoč, kakor trdi Lazius, imenovala *Antonini Praetorium Latovicorum* ter *Japodum municipium*. Prej je bila le Loka, ko pa je cesar Henrik II., imenovan Sveti, daroval to mesto brižinskemu škofu, je dobilo ime Škofja Loka. Leži na Gorenjskem, tri milje od glavnega mesta Ljubljane, poldrugo miljo od Kranja, med Poljanščico in Soro. Nad Soro je precej pri mestu zgrajen lep, visok most z enim samim, toda zaradi obsega občudovanja vrednim visečim lokom. Tale most mora biti sedaj drugačen kot takrat, ko je brižinski škof Leopold v tretjem letu po izvolitvi, 1381. leta (nekateri stavijo dogodek v 1380. leto), padel z njega in moral umreti... Zdaj pa je most na obeh straneh obdan z zidom, da moreš čezenj gledati, ne moreš pa tako lahko pasti. V toplem poletnem času pa le vodi prešernost fantiče kopat se v hladno vodo s tega mostu, čeprav je nekaj sežnjev visok; ne dá se pa najti primer, da bi bil kdo utonil.

Še pred 300 leti je bila sedanja Škofja Loka čisto brez obzidja in z ničimer obdana, dokler je ni naposled škof Bertold Brižinski napravil za mesto in sezidal sedanje zidove.

Mesto samo na sebi ni prav nič veliko, vendar je močno obljudeno. Zelo je treba ceniti lepo okolico, ki jo čisti in nadvse zdrav zrak zelo povzdiguje. Na vrhu hriba, ki se dviga nad mestom, se kaže docela po starih stavbnih pravilih sezidan grad, v katerem stanuje grajski glavar. Tudi nunski samostan dela mesto znamenito. Ne dá se dognati, kdo ga je ustanovil, vendar so verjetne domneve, ki navajajo vojvode Avstrijske, kneze Brižinske in Puštalske za ustanovitelje, zlasti ker beró vsako kvatarno nedeljo mašo za omenjene osebe. Drugačen vzrok, zakaj je tako, se ne da najti, ko da so omenjene osebe ustanovile samostan. Če je ljudski glas, ki kroži o tem samostanu, resničen, je bil le-ta nekoč prav velik in je imel praviloma dvainpetdeset nun. Toda nekaj vseuničujoča vojska, nekaj takrat na Kranjskem uvedena evangelijska vera sta samostanu skoraj vse dohodke vzela, tako da so se mogle v njem komaj štiri nune revno vzdrževati in živeti. Pa so jim povrh še večino samostanskih stavb vzeli in jih porabili za posvetna bivališča; in to je še do današnjega dne tako. Razen tega so morale nune luteranskim ali evangelijskim župnikom dajati oskrbo in plačo; med temi je bil eden z imenom Trubar, ki ga je kasneje brižinski škof prepodil in v izgnanstvo pregnal. Zdaj je zbrano precejšnje število nun, vendar niti od daleč nekdanjega ne dosega. — Leta 1669 je knez in škof ljubljanski blagoslovil novo nunsko cerkev v Škofji Loki.

Približno četrť ure od mesta stoji župna cerkev in poleg nje grad Stara Loka, ki smo ga že zgoraj omenili. Na drugi strani mosta takoj nad reko Poljanščico se kaže grad Puštal.

Mestni prebivalci kupčujejo z vsakovrstnim blagom po Nemčiji in Italiji. Zlasti izdelujejo tukaj prelepo belo platno v velikih množinah in ga poleg belega čistega sukanca često pošiljajo v druge dežele. Dalje je tu tudi mnogo trgovcev, ki prodajajo konje v Italijo ter poleg drugih obrtnij mestu precejšen dobiček priskrbujejo...

Grad je nekoč videl velik umor. Ko je škof Konrad Krški, ki ga je papež namesto škofa Degenharta izbral in hotel imeti za brižinskega škofa, nekaj časa tu prebival, so ga njegovi sluge, videč, da ima kakih 5000 kron pri sebi, zadavili. Nekateri pa mislijo na Degenharta namesto na škofa Konrada, a to je docela napačno. Pozneje, leta 1437, je dal škof Nikodem škofa Konrada izkopati iz vrta, kjer so ga bili zakopali, in prenesti v župno cerkev.

Leta 1458 je češki vojščak Jan Vitovec, vrhovni poveljnik vdove grofice Celjske, ki je vodil njene prepire, ugrabil in zavzel Škofjo Loko. Ko jo je izropal — to mu je dalo nešteto denarja in blaga — jo je docela požgal ter jo zapustil kot kadečo se grobljo. To dejanje postavlja Megiserus v leto 1451, čeprav brez vzroka. — Prav v tistem 1458. letu je požar požel mesto in omejnjeni nunski samostan. — Ravno tako je leta 1660 uničil ogenj mesto na dan sv. Janeza. — Leta 1582 pa je v Škofji Loki razsajala kuga in pomorila veliko ljudi.

Mesto in vse gospostvo Škofja Loka je last brižinskega kneza in škofa, ki vedno postavlja tu svojega glavarja, stanujočega v gradu. In prej je bilo v navadi, da je moral vedno postaviti glavarja, ki je izviral s Kranjskega. Tako je v 1543. letu opravljal to službo Anton baron Turnski in Kriški, odbornik in oskrbnik deželnega glavarstva na Kranjskem, glavar metliški in tudi loški. Dodal bi mu lahko še več rojenih Kranjcev, saj nihče drug ni smel dobiti te službe. Zdaj pa že veliko let zavrstjo pošiljajo glavarje z Bavarskega. To potrjuje sedanji glavar, gospod Krištof Mandel, baron, ki je šele pred nekaj leti nastopil to službo, in njegov prednik, pred kratkim umrli gospod Franc Matija baron Lampfritzheimski.

Glavar pa ima ukazovati ne le mestu, temveč tudi vsemu gospostvu, ki je eno najmenitnejših v vsej Kranjski. Obsega pa to gospostvo kakih 10 milj, kakih 200 vasi in drugo, kar sodi zraven.

Iz knjige: Mirko Rupel »Valvasorjevo berilo«, Druga, izpopolnjena izdaja, MK, Ljubljana 1969, str. 311—333.

PRIPOMBE K VALVASORJEVEMU SPISU O ŠKOFJI LOKI

Marsikatera Valvasorjeva omemba seveda ne drži. Brez podlage je trditev, da se je Škofja Loka nekoč imenovala Antonini Praetorium Latovicorum ter Japodum municipium. Škofja Loka se je razvila šele v freisinški dobi in to precej po 973, ko je freisinški škofiji oziroma škofu Abrahamu daroval loško ozemlje cesar Oton II. (ne Henrik II.) — Škof Leopold je padel z mostu 1381. — Obzidje se v listinah omenja že 1314. Kot mesto (oppidum) se Škofja Loka omenja že 1274, ne šele za škofa Bertolda, ki je vladal od 1381 do 1410. — Nunski samostan je ustanovil Otakar Blagoviški 1352. — Malo je osnovana trditev, da so morale nune dajati luteranskim ali evangelijskim župnikom oskrbo in plačilo. Tudi Trubar ni bil med njimi in ga freisinški škof seveda ni prepodil v izgnanstvo. — Netočen je tekst v zvezi z umorom škofa Konrada, ki naj bi imel pri sebi 5000 kron in naj bi ga njegovi sluge zadavili; v resnici ga je zabodel njegov sluga, ker je mislil, da je škof že pobral dajatev, ki so jo morali poravnati loški podložniki ob vsakokratnem nastopu novega škofa. Izkopati in prepeljati v župno cerkev v Stari Loki ga je dal škof Nikodem 1430. — Močno je pretirana verzija, da je Jan Vitovec Škofjo Loko docela požgal in jo zapustil kot grobljo. Pavle Blaznik